

FRANSA'DA VE TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETLERİ

Aslı YAPAR GÖNENÇ*

Özet

Bu çalışma kapsamında kadınların Fransız ve Türk toplumlarındaki yeri ve konumu irdelenmektedir. Fransa kadınların haklarını elde edebilmek için büyük mücadeleler verdiği önemli ülkelerden biridir. Çalışma kapsamında, tarihsel süreç içerisinde Fransız toplumunda kadınların vermiş olduğu mücadeleleri irdeledikten sonra günümüz Fransız kadınlarının toplumsal konumları belirlenmeye çalışılacaktır.

Bu bağlamda öncelikle tarihsel süreçte feminizm olgusu ele alınacaktır. Feminizm kadının toplumsal hak ve işlevlerinin geliştirilmesi için çabalayan düşünce akımı olarak betimlenebilir. Kadın hareketleri ve feminizm akımlarında görülen gelişmeler kadınların toplum içerisinde yükledikleri geleneksel işlevlerin yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır.

Kadınların ilk kitlesel eylemleri Fransa'da ortaya çıkmıştır. 1789 Fransız Devrimi'nde kadınlar da önemli işlevler üstlenmişlerdir. Kadınlar ilk kez olarak bu dönemde bilinçli bir biçimde hak arama savaşımı vermişlerdir. Devrimle birlikte ülkede yaygınlaşan eşitlik, kardeşlik, özgürlük kavramlarından onlar da yararlanmayı istemişlerdir. Ancak bu isteklerini gerçekleştirme olanağı onlara tanınmamıştır. Kadınların toplantı yapmaları, dernek kurmaları yasaklanmış, faaliyetteki kadın klüpleri kapatılmıştır.

Fransa'da kadın hareketleri her zaman siyasetle iç içe olmuştur. Siyasetçilerin bir çoğu kadınların oylarını alabilmek amacıyla yukarıda belirtilen temel konularda vaatlerde bulunmuşlar ancak çoğu zaman bu sözlerini yerine getirmemişlerdir. Bu nedenle kadınlar arasında yaygın olan düşünce, kendi sorunlarını kendilerinin çözümlenmeleri doğrultusundadır.

Anahtar sözcükler: Kadın, özgürlük, hak.

Resumé: Emancipation des femmes en France et en Turquie

Dans cet article, on va essayer de faire une définition du féminisme en France et en Turquie du point de vue historique L'histoire du féminisme en France est marquée par la continuité aussi bien que par le changement. Après la Première Guerre Mondiale, la condition des femmes a beaucoup changé. La révolution industrielle a aidé à l'organisation des femmes de toute classe de la société, et à la progression du mouvement féminin. En Avril 1944 les Françaises ont obtenu le droit de vote, un très grand avancement dans la lutte de l'égalité des sexes.

*Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

Un nouveau féminisme est né en France à cause des étudiantes et des ouvriers, avec le choc de mai 1968. L'image de la femme est fondamentalement transformée avec ce mouvement de libération. L'année 1970 a marqué l'établissement du Mouvement pour la Libération des Femmes.

Dans l'été de l'année 1971 beaucoup de femmes ont marché en protestation, de la Bastille à la place de la Nation, pour les contraceptifs et l'avortement gratuits pour toutes les femmes. Et en l'année 1974 les femmes ont vu la révocation de la loi qui prohibait l'avortement.

Mots clés: Femme, liberté, droit.

.....

GİRİŞ

Tarih boyunca kadın tüm toplumlarda, toplumsal yaşamdan dışlanarak eve kapatılmak istenmiştir. Yalnızca bir üreme ve zevk aracı olarak algılanmıştır. Din aracılığıyla baskı altına alınarak bir çok hak ve özgürlükten yoksun bırakılmıştır. Örneğin miras hakkı verilmemiş, alınıp satılabilen bir varlık olarak görülmüştür....

Ancak kadınların bilinçlenmesi ve toplumsal konumlarına başkaldırılarıyla birlikte bu durum zaman içerisinde düzelmeye başlamıştır.

Kadın hareketlerinin en etkin olduğu ülke ise Fransa olmuştur. Fransız Devrimiyle birlikte Fransa'da kadınların yaygın bir biçimde kitlesel eylemler yaptıkları ve kadının toplumsal konumunu iyileştirmek için mücadele ettikleri görülmektedir.

Biz de bu noktadan yola çıkarak Fransa'da kadın haklarının gelişim sürecini ve bugünkü Fransız toplumunda kadınların konumunu ana hatlarıyla betimlemeye çalışacağız.

Kadın Hareketleri ve Feminizm

Kadınların toplumsal yaşamdan dışlanmaları, Batı'da Rönesans'ın ortaya çıkışına dek sürmüştür. Rönesans'la birlikte kadın hak-

ları ve hareketleri gündeme gelmiştir (Michel, 1993: 37-38):

Bu dönemde kadının rolündeki gerilemeye en keskin tepki kraliçelerden ve soylu kadınlardan geldi. Kadınlar, ulusal bir devlet kurmada, ittifaklar yapmada, feodal direnmeyi kırmada ve barış anlaşmaları imzalamada krallar kadar başarılı olduklarını kanıtladılar. (...) Böylece feminizm, Rönesans ile birlikte tarihe adını atmış oldu.

Yani kadınlar ilk olarak bu dönemde yazgılarına bir birlik oluşturarak başkaldırmaya başlamışlardır.

Kadın hareketleri ve feminizm akımlarında görülen gelişmeler kadınların toplum içerisinde yüklendikleri geleneksel işlevlerin yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır. "Kadın hareketleri kadınların kendilerine yüklenen rol kalıplarına, yaşam tarzına bir başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır. Bu, toplumun yapısal ve kurumsal değişimler geçirmesiyle eşitlik ve özgürlük fikirlerinin genel toplum değerleriyle yakından ilintilidir" (Çakır, 1994: 18).

Yaşanan siyasal ve toplumsal olaylar, kadın hareketlerinin 19. yüzyılda etkin olarak ortaya çıkmasına yol açmış olsa da, tarihin ilk

çağlarından bu yana kadının toplum içerisinde yer alma savaşımı süre gelmiştir.

Kadınların toplumsal konumunu belirleyen en önemli etken ekonomidir. Geleneksel olarak evin geçimini sağlayan erkek, ev işleriyle uğraşan kadındır ve kadının harcadığı emek küçümsenmektedir. "Kadınların evde gördükleri iş, toplum için gerekli olmakla birlikte genelde hiç bir zaman ekonominin önemli bir parçası olarak değerlendirilip karşılığı verilmemiştir. Erkeklerin üstünlüğü bilinen tüm toplumların bir özelliği olmuştur" (Segal, 1990: 14).

19. yüzyıl başlarında işçi sınıfı kadın hareketleri ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi ve kapitalizm kadının çalışma yaşamına girmesine ve doğal olarak kendi adına yeni haklar istemesine yol açmıştır. Bu dönemde etkinliği artan kadın hareketini genel olarak şöyle betimlemek olasıdır: "Kadın hareketi bir özgürlük hareketidir. Bu hareket, geleneksel yapıdan çağdaş yapıya doğru gidilen süreçte varılan bir noktadır" (Cakır, 1995: 222).

Feminizm olarak adlandırılan kadın hak ve özgürlüklerinin savaşımı Fransızca 'femme' (kadın) sözcüğünden türetilmiştir. Türkçe Sözlükte "Toplumda kadının yararlanacağı hakları çoğaltmak ve erkeğine eşit kılmak amacını güden düşünce akımı" (Türkçe Sözlük, 1992:493) olarak tanımlanan feminizm sözcüğü Fransızca Sözlükte "Kadının toplumsal hak ve işlevlerinin geliştirilmesi için çabalayan düşünce akımı" (Petit Robert, 1990: 768) olarak nitelendirilmektedir.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi kadınların tüm dünyada verdikleri savaşım aynı doğrultudadır. Ancak toplumdan topluma kimi değişimler görülebilmektedir.

Çağdaş dünyada feminizm farklı yerleşimlerde farklı anlamlar kazanmıştır. Sözlük, feminizmi, söylemsel bakımdan 'cinsiyetlerin siyasal, ekonomik ve sosyal eşitliğinin teorisi' olarak örgütsel bakımdan 'kadınlara karşı ayrımcılık yapan kısıtlamaları giderme' seferberliği olarak görür, fakat hiçbir tekil tanım, çağdaş feminist siyasetin karmaşık toprağında yeterli bir rehber olamaz. Aslında feminizm, öz nitelikleri yetkin bir biçimde saptanabilen tözsel bir terim değildir; terimin işaret ettiği görüngülerin ortak bir çekirdeği varsa, şudur: 'Feminizm', kadın özneler oluşturmayı ve yetkilendirmeyi merkez alan, tarihsel olarak değişen teori ve pratik kümelerine işaret eder.

Bu bakış açısına göre, feminizmin ne olduğu ya da ne olmuş olduğu tanımsal bir sorundan çok tarihsel bir sorundur. Ve gelişiminin izini sürmek, çeşitli feminizm yorumlarının birbirlerinin iddialarını çürüttükleri geçmiş on yılların düzensiz çatışmaları arasında yol bulmayı gerektirir (Ergas, 2005: 486).

Bununla birlikte, genel olarak feminizmin kadın-erkek arasındaki her türlü ayrımcılığa karşı bir akım olduğunu söylemek olasıdır. Toplumsal yaşamda kadınların da erkekler kadar etkin olabileceğini savunan bir görüştür. "Feminizm, Fransız Devrimi'nin ardından kadın özgürlüğünün, kadınların seçme, seçilme ve mülkiyet haklarının savunulması biçiminde ortaya çıkmış, çeşitli eylem ve reformlar sonucunda bazı hakların elde edilmesinden sonra ise erkeğin kültürel egemenliği ile mücadeleye yönelik bir harekete dönüşmüştür" (Ana Britanica, 1989: 497).

Feminizmin temel uğraşı daha çok kadın özgürlüğüne dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve cinselliğe ilişkin toplumsal öğeleri incelemektedir. Ayrıca cinsiyet eşitsiz-

liği, kadın hakları ve kadın sorunlarını araştırmaya odaklanmıştır.

Feminist kuram toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin doğasını anlamayı amaçlar ve toplumsal cinsiyet politikaları, iktidar ilişkileri ve cinsellik üzerine odaklanır. Feminist hareket içinde kadın ve erkeğin eşitliğini savunan gruplar olduğu gibi kadının biyolojik ve duygusal olarak erkeğe üstün ve erkeğin 'tamamlanmamış kadın' olduğunu savunan daha radikal gruplar da yer almaktadır (wikipedia, 2006).

Bu alanda benimsenmesi gereken en önemli gerçek, kadının toplumsal konumunun bir ülkenin demokratikleşmesiyle yakından ilgili olduğudur. Bir başka deyişle kadın-erkek eşitliği çağdaşlığa açılan bir kapıdır.

Bu amaçla kadınlar üzerine ya da kadınların hak ve özgürlükleri üzerine araştırmalar yüz yıllardır süre gelmiştir. Ancak günümüzde bu araştırmalar yalnızca kültürel ve toplumsal amaçlı olarak gerçekleştirilmemektedir. Françoise Auniac'ın da belirttiği gibi "kadınlar, toplumsal ve kültürel gelişimin temelinde bulunmaktadır. Bu nedenle, geleceğin ürünlerini de etkilemekte ve esinlenmektedirler" (an2000, 2005). Yani bir üretim ve tüketim toplumu olan toplumumuzda kadınlara düşen sorumluluklar oldukça fazladır. Bu durum kadınların ekonomik açıdan da önem kazanmasına yol açmaktadır.

Bu düşünceden yola çıkarak kadınların ilgi ve beğeni alanlarının saptanmasının toplumsal ve ekonomik açıdan önemini vurgulamak gerekmektedir. Kadınlar üzerine araştırmalar bu yüzden günümüzde büyük ilgi görmektedir.

Kadın araştırmaları, bir çok ülkede olduğu gibi Fransa'da da önemli bir bilim dalı olarak üniversitelerde de yer almaktadır. Bu ülkede kadın araştırmaları için özel bir bölüm açılması tartışmaları 1968 yılında başlamıştır. Sonuç olarak Kurulan ilk Kadın Araştırmaları bölümü, Güney Fransa'daki Provence Üniversitesinde açılan Kadın Araştırmaları Merkezi (Centre d'Etudes Féminines-CEFUP) olmuştur (Dizier, 1992: 47).

Bu kuruluş çerçevesinde feminist görüşe sahip araştırmacılar kadın çalışmaları için yeni yöntemler geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak "Sonuçta, tanımlanmış bir feminist araştırma yöntemini adlandırmaya çalışan birinin neyi araştırması gerektiğine ilişkin elimizde net bir şey yok" (Harding, 1995: 35).

Bununla birlikte günümüzde feminizm alanında kurumsallaşmanın yaşandığını ve kadınlar üzerine yapılan araştırmaların kadının toplumsal konumunu olumlu yönde etkilediğini söylemek olasıdır.

Fransa'da Tarihsel Süreçte Kadın Hareketleri

Kadınların ilk kitlesel eylemleri Fransa'da ortaya çıkmıştır. 1789 Fransız Devrimi'nde kadınlar da önemli işlevler üstlenmişlerdir. Kadınlar ilk kez olarak bu dönemde bilinçli bir biçimde hak arama savaşımı vermişlerdir. Devrimle birlikte ülkede yaygınlaşan eşitlik, kardeşlik, özgürlük kavramlarından onlar da yararlanmayı istemişlerdir. Ancak bu isteklerini gerçekleştirme olanağı onlara tanınmamıştır. "Kadınların toplantı yapmaları, dernek kurmaları yasaklanmış, faaliyetteki kadın klüpleri kapatılmıştır" (Çakır, 1994: 21).

Böylelikle bir kez daha 'yurttaş' olarak nitelendirilen kesimin erkeklerden oluştuğu görülmüştür. Oysa, devrimin kazanılmasında, kadınlar da erkekler kadar etkin görev üstlenmişlerdir.

O dönemin devrimci kadınlarından Olympe de Gournes 1791 yılında kadın hakları ile ilgili hazırladığı bildiri de şunları söylemektedir (Erten, 1985: 32):

Kadın özgür doğar ve erkekle eşit haklara sahip olur. Temel olarak bugün egemenliklerin ilkesi, kadınla erkeğin birleşmesinden başka bir şey olmayan millettir. Kanun önünde eşit olan bütün kadın ve erkek vatandaşlar, kabiliyetlerine göre ve faziletleriyle, yeteneklerinden başka hiç bir ayrıma uğramaksızın, bütün yüksek onurlara, yerlere, kamu görevlerine eşit olarak kabul edilmelidirler. Kadın darağacına çıkma hakkına sahiptir. Yargıçlar kuruluna da yükselme hakkına sahip olmalıdır. Kadınlar uyanınız.

Olympe de Gournes 'Kadın ve Yurttaş Kadın Hakları Bildirisi' olarak adlandırdığı bu metni dönemin kraliçesi Marie-Antoinette'e ithaf etmiştir. Ancak Olympe de Gournes'un bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Böylelikle Fransız kadınları örgütlenmeleri gerektiğinin bilincine varmışlardır.

Ancak, Kilise'nin etkisiyle kadın hareketleri amacına ulaşamamıştır. Fransa'da da pek çok ülke olduğu gibi kadının ikinci planda kalmasının temel nedeni din olgusu olmuştur. Oysa Hıristiyanların kutsal kitabı İncil'de kadın erkek eşitliği savunulmaktadır. Bununla birlikte görüldüğü gibi Fransız kadınları sürekli olarak ezilmişlerdir.

Bu durum ünlü Fransız düşünürlerin yapıtlarına da etkin bir biçimde yansımıştır. Örneğin Bossuet'ye göre (Caporal, 1999: 21);

O (kadın), vücuda göre Adem'in yalnızca bir parçası idi, onun küçültülmüşünden oluşmuştu. Ruh konusunda da, durum aşağı yukarı, aynı oranları yansıtmaktaydı. Çünkü Tanrı, yarattığı eserinde -belli bir uyumluluk içinde- her şeyi yerli yerine yerleştiriyordu (...) Bu yerleştirmede erkeğe hep öncelik vermişti. Doğa istedi ki kadın erkeğe bağımlı olsun.

Toplumsal Sözleşme, İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni ve Temelleri gibi yapıtların yazarı ünlü düşünür Jean-Jacques Rousseau ise bu eşitsizliği daha da ileri götürerek şunları söylemiştir: "Bu eşitsizlik aklın gereğidir. Bağımlılık kadınlar için doğal olan bir durumdur" (Caporal, 1999: 21).

Aydınlanma Çağı olarak kabul edilen 18. yüzyılda erkekler arasında bu düşünceler egemen olmasına karşın dönemin getirdiği özgür düşünce ortamı evlilikte ve aşkta hak eşitliği, kadının eğitimi ve siyasal hakları konularının irdelenmeye başlanmasına yol açmıştır.

Bununla birlikte kadınların toplumsal yaşamda yer alabildikleri dönem. Dünya Savaşları dönemi olmuştur. Erkeklerin savaş meydanlarında olmalarından dolayı kadınlar iş alanlarında yer edinmeye başlamışlardır. "Savaş kadınlara eşi görülmemiş bir özgürlük ve sorumluluk sundu. Daha önce ulaşılamaz olan uğraş alanlarında ülkelerine hizmet eden bir çok kadın, yeni aletlerle ve teknolojilerle çalışmayı keyifli buldu. Savaş kadim duvarları yıktı ve birçok itibarlı mesleğin kapısını kadınlara açtı" (Thébaud, 2005: 46).

Bu durum İkinci Dünya Savaşı döneminde de sürmüş ve kadınların bir çok hak elde edebildikleri dönem, İkinci dünya Savaşı dönemi olmuştur. "II. Dünya Savaşı sırasında Fransa, İngiltere ve ABD'de kadınlar, erkeklerden boşalan iş alanlarında çalışmaya başlamışlardır" (Yanarocak, 1998: 48). Kadınların iş yaşamına katılmak zorunda kalmaları, ekonomi alanında söz sahibi olmalarını olası kılmış, bu da onların, toplumsal hak ve özgürlüklerini kazanmalarını kolaylaştırmıştır.

Böylelikle 19. ve 20. yüzyıllar Fransa başta olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinde kadınların etkin bir savaşıma giriştikleri dönem olmuştur. Bu dönemde kadınlar eşit eğitim hakkı, mülkiyet hakkı, istedikleri işte çalışma hakkı gibi hakları elde etmişlerdir, ama seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakılmışlardır.

"1946 Fransız Anayasası, yasalar ile kadının her alanda erkeklerle eşit haklardan yararlanması garanti altına alınmıştır, demektedir" (Bendeson, 78). Ancak Fransız kadınları yıllarca süren bir uğraştan sonra 1947 yılında, 4. Cumhuriyet Dönemi'nde seçme ve seçilme hakkını elde edebilmiştir.

Siyasal yaşamda da amacına ulaşan Fransız kadınları sonuçta Meclis'te sorunlarını dile getirme hakkını elde etmiştir. Bu durum, Fransa'dan çok daha önce seçme ve seçilme hakkını elde etmiş olan Türk kadınları arasında da büyük bir yankı uyandırmış ve 1947 *Kadın Gazetesi*'nde konu ile ilgili bir yazı yer almıştır (Kadın Gazetesi, 1947:2):

Fransız kadını, erkeğin yanında, onu tamamlayan, yardım eden, icabında erkeğin vazifesini kamilen üstüne alan bir varlıktır. Fransız kadını şimdi layık olduğu mevki millet meclisinde de aldı.

Fransa'nın hali hazırda 39 kadın mebusu vardır. Bu mebuslar kadınlığın memleket hususundaki fikirlerini, davalarını millet huzurunda açıklıyor ve haklarının korunmasına çalışıyorlar.

Kadınların seçme ve seçilme hakları dışında diğer tüm haklarını daha önce elde edebilmelerinin temelinde ise sanayinin, ticaret ve hizmetlerin giderek gelişmesi ve bunun doğal sonucu olarak kadınların da çalışma yaşamına girmesinin gerekli olması yatmaktadır. Böylelikle kadınlar kendi yaşamlarını kendileri kazanır konuma gelmişlerdir. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin temel dayanağını da liberalizm kuramı oluşturmuştur. Bu bildirgeye göre: "İnsan, insan olarak doğal ve doğuştan saygı duyulması gereken haklara sahiptir. Bu haklar içinde hiçbir zaman dokunulmayacak, vazgeçilemeyecek olanları, tanımlarını, özgürlük ve eşitlik genel terimleri içinde buluyordu" (Caporal, 1999: 24).

Yani kadınların özgür ve eşit oldukları düşüncesi tüm yasal ve kuramsal metinlerde, açık bir biçimde belirtilmese de, yer almıştır. Ancak toplumsal yaşamda uygulanmaya başlanması uzun bir zaman almıştır.

Günümüzde Fransa'da Kadın Hareketleri

20. yüzyılda kadın hakları konusunda Fransa'da en etkin isim Simone de Beauvoir olmuştur. Kadınların yasal olarak bir çok hakkı elde etmiş olmalarına karşın yeterince özgür olmadıklarını ileri süren feminist yazar 'kadınlar kendi kaderlerini kendi ellerine almalı' düşüncesini savunmuştur. (1996: 17) Yapıtlarında kadın sorunlarını irdeleyen yazar kadına ve erkeğe getirdiği tanımlamalarla bir çok tartışmaya yol açmıştır.

Simone de Beauvoir'ın *Kadın Nedir* adlı yapıtındaki giriş yazısı tüm yapıtlarındaki temel düşünceyi özetler niteliktedir (Beauvoir, 1962:7):

Bugünün kadınları kadınlık efsanesini yıkmak üzere. Bağımsızlıklarını somut bir biçimde ortaya koymaya başlıyorlar. Ne var ki insanlıklarını bütünüyle yaşamaları pek öyle kolay olmadı. Bir kadınlar dünyasında kadınlar tarafından yetiştirildikleri için, kaderleri, günlük hayatta onları erkeğe boyun eğdiren evlenmedir. Erkeğin üstünlüğü silinmiş olmaktan çok uzak; hala sağlam ekonomik ve toplumsal temellere dayanmaktadır. O halde, kadının geleneksel kaderini dikkatle incelememiz gerekiyor...

Erkekler tarafından ezilen kadınların özgürlüklerini kazanabilmeleri için çalışma yaşamına atılmaları yani öncelikle ekonomik özgürlüklerini elde etmeleri gerekmektedir. Yazar, bir başka yapıtında bu düşünceyi şu sözlerle dile getirmiştir: "Kadın toplumsal açıdan üretime daha çok katılıp ev işleriyle daha az uğraştığı zaman özgürlüğe kavuşacaktır" (Beauvoir, 1980: 65).

Beauvoir'ın düşünceleri cinsel alanda da bir devrim yaşanmasını sağlamıştır. Yazar, kadını incelerken 'Ben' ve 'Öteki' kavramları üzerinde durmaktadır. Erkek, kadını öteki varlık olarak nitelendirme eğilimindedir (1971:90):

İnsanlığın başından beri biyolojik ayrıcalıklar erkeklerin kendilerini en üstün varlıklar diye ortaya sürmelerine izin vermiştir. (...) Öteki varlık, Başka varlık olmaya mahkum olan kadın aynı zamanda, ancak gelip geçici bir güce sahip olmaya mahkumdu. İster köle, ister tanrıça olsun kismetlerini seçen kendisi değildi. Frazer 'Tanrıları erkekler yaratır,

kadınlar tapar' der, yarattıkları tanrıların dişi mi, erkek mi olduğuna karar veren de erkeklerdir. Toplum içinde kadına ayrılan yeri onlar çizer, kadın, hiçbir zaman kendi özel yasanını uygulamamıştır.

Yani erkekler kadınları, tarihin ilk çağlarından bu yana kendileri için bir tehlike olarak görmüş ve sürekli olarak denetimleri altına almaya çalışmışlardır. 1968 yılı Fransa için öğrenci olaylarının ve bir çok gösterinin yaşandığı, siyasal açıdan çalkantılı bir dönem olmuştur. Bu dönemde kadınların istekleri de en üst düzeye ulaşmıştır.

1970 yılında ise kadınlar bir takım hak ve özgürlükleri elde edebilmek için büyük bir direnişe geçmişlerdir. Bu direnişte Elle Dergisi'nin de büyük bir katkısı olmuştur. Bu dergi bir çok kadının katıldığı Etats Généraux olarak adlandırılan toplantılar düzenlemiştir. Bu toplantılar sonucunda kadınların istemleri şu biçimde dile getirilmiştir (Sirkis, 1994: 46):

- Bedenimiz bizimdir
- Gebelikten korunma ve kürtaj hakkı
- Eşit işe eşit ücret
- Cinsiyete dayalı ayrımcılığa son
- Ev işinin paylaşılması
- Ana baba için ortak velayet hakkı.

Fransa'da kadın hareketleri her zaman siyasetle iç içe olmuştur. Siyasetçilerin bir çoğu kadınların oylarını alabilmek amacıyla yukarıda belirtilen temel konularda vaatlerde bulunmuşlar ancak çoğu zaman bu sözlerini yerine getirmemişlerdir. Bu nedenle kadınlar arasında yaygın olan düşünce, kendi sorunlarını kendilerinin çözümlemeleri doğrultusundadır.

Bugün Fransa'da, bir çok haklarını elde etmişler ve her alanda özgürlüğe kavuşmuş-

lardır. 1999 verilerine göre Fransa'da çalışan kadın sayısı 11, 5 milyon dolayındadır, oysaki bu oran 1960 yılında 6,5 milyondur. Uzmanlar 2040 yılına gelindiğinde çalışan kadın oranının %90'lara ulaşacağını düşünmektedirler. (Thévenon, 2005)

Bu da bir zamanlar yalnızca ev işleriyle uğraşan ya da fabrikalarda çalışma olanağı bulan kadınların, geçekte ekonomik alanda ne denli güçlü bir insan kaynağı oluşturduğunun göstergesidir. Bununla birlikte Fransa gibi çağdaş bir ülkede bile kamu alanında %59 gibi önemli bir orana sahip kadınları yalnızca %10'nun yüksek mevkiler ulaşabildiği görülmektedir. 109 validen yalnızca 5'i, 150 büyükelçiden yalnızca 11'i kadındır. 2004 yılına gelindiğinde ise Fransa'da çalışan kadın oranının %45,3 olduğu görülmektedir.

Meslek	Kadın Oranı
Tüm meslekler	%45,3 (10,8 milyon)
Kamu yöneticisi (tüm alanlar) 35 yaş altı	%39,6 %45
Çocuk bakıcısı	%99
Sekreter	%97
Hasta bakıcı	%91
Hemşire, ebe	%87
Teknisyen	%74
Eğitmen	%64
Bilgi işlem uzmanı	%20

Tablo 1: Fransa'da çalışan kadınların mesleklere göre dağılımı

milyon

	Kadın	Erkek	Toplam	Kadınların oranı	Çalışan kadınların nüfusa oranı
Tarım ve balıkçılık	276	674	950	29,1	2,4
Tarım Sanayi	262	416	678	38,7	2,3
Tüketim Malları Sanayi	320	371	691	46,3	2,8
Otomobil Sanayi	52	281	333	15,6	0,5
Ekipman Sanayi	163	657	820	19,9	1,4
Aracı Mallar Sanayi	334	1 056	1 390	24,0	2,9
Enerji	44	190	234	18,9	0,4
İnşaat	142	1 455	1 597	8,9	1,2
Ticaret	1 545	1 747	3 292	46,9	13,5
Taşımacılık	251	825	1 076	23,3	2,2
Mali İşler	409	325	734	55,7	3,6
Emlakçılık	195	152	347	56,1	1,7
Şirket Hizmetleri	1 292	1 923	3 215	40,2	11,3
Özel Hizmetler	1 298	829	2 127	61,0	11,4
Eğitim, Sağlık, Toplumsal Hizmetler	3 475	1 227	4 702	73,9	30,4
Yöneticilik	1 335	1 328	2 663	50,1	11,7
Belirlenemeyen Etkinlikler	33	38	71	46,5	0,3
Toplam	11 425	13 496	24 921	45,8	100,0

Tablo 2: Mesleki alanda kadın erkek dağılımı

Milyon

	Kadın	Erkek
1946	21 007	19 128
1954	22 236	20 664
1962	23 899	22 560
1968	25 458	24 197
1975	26 855	25 744
1982	27 808	26 488
1990	29 087	27 565
1999	30 101	28 419
2000	30 270	28 579
2001	30 473	28 776
2002	30 681	28 978
2003	30 886	29 180
2004	31 083	29 379
2005	31 270	29 555
2006	31 444	29 722
2007	31 631	29 907

Tablo 3: Fransa'da kadın nüfus oranının yıllara göre dağılımı

Görüldüğü gibi Fransa'da kadın nüfus erkek nüfusa oranla her zaman daha fazla olmasına karşın kadınların çalışma oranı erkeklerinkinden oldukça düşüktür.

Aynı biçimde siyasal yaşamda da kadınların yalnızca %5 oranında yer aldığı görülmektedir. Bu durumun siyasal alanda giderek yaygınlaşan Kilise'nin etkisinden kaynaklandığı söylenmektedir (Haase-Dubose, 2007).

Ayrıca bu yazı kapsamında ele alınamamış olsa da Fransa'da da kadınlara yönelik şiddetin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Özellikle de aile içi şiddetin yaygınlığından söz etmek olasıdır (pedagogie ac-toulouse 2006).

Türkiye'de Tarihsel Süreçte Kadın Hareketleri

Türk toplumunda çeşitli dönemlerde kadına verilen önem ve kadının toplum içindeki konumu değişiklikler göstermiştir. İslamiyet'in kabulünden önce Türk toplumunda kadın erkekle eşit hak ve konuma sahipken İslamiyet'in benimsenmesinden sonra İslam dininin ve özellikle Arap kültürünün etkisiyle kadın 'ikinci sınıf vatandaş' konumuna indirgenmiştir.

Böylelikle yüzyıllar boyunca Türk kadınına yalnızca iyi bir eş ve anne olma kimliği yüklenmiş, toplum içindeki konumuna değer verilmemiştir. Ekonomik koşullar ve eğitimsizlik nedeniyle kadınlar da bu duruma 'boyun eğmek' zorunda kalmışlardır.

Ancak 1980 yılından başlayarak kadının içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya yönelik kadın hareketleri ve feminizm akımı ülkemizde de etkinlik göstermeye başlamıştır.

Oysa kadın hak ve özgürlükleri için savaşımın tarihi oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Bu nedenle Türk kadınının bugün ulaştığı noktayı anlayabilmek için tarihsel süreç içinde kadının toplumsal konumunu irdelemek gerekmektedir. Bu amaçla İslamiyet Öncesi, İslamiyet Sonrası, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi ayrı ayrı ele alınmıştır.

İslamiyet Öncesi

İslamiyet öncesi Türk kadınının özgür olduğu ve bir çok haklardan yararlandıkları hemen hemen tüm toplumbilimcilerin üzerinde anlaştığı bir konudur. Ünlü düşünür Ziya Gökalp "Eski kavimler arasında hiç bir kavim, Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemiş ve saygı göstermemiştir" (Gökalp,

1970: 166) demektir. Gerçekten de eski Türk kavimlerinde kadınların saygın bir konumları bulunmaktadır. Kadını her alanda erkeği ile birlikte görmek olasıdır.

Bu dönemde kadın erkek eşitliğinden söz etmek de olasıdır. "Bütün kaynaklar, İslamiyet'i benimsemeden önceki Türk kadınının son derece özgür, erkeği ile eşit düzeyde bir kişi olduğunu gösteriyor" (Arkan, 1981: 7). Bunun belki de en önemli kanıtı Türk kavimlerinde çok eşliliğin bulunmamasıdır. Ayrıca eş seçiminde kadınların da söz hakkı vardır. Karı kocanın mal ortaklığı bulunmaktadır. Anne ve baba çocuklar üzerinde eşit haklara sahip olmaktadır.

İster göçebe ister yerleşik düzende olsun kadın ata binmekte, kılıç kullanmakta, tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta ve giyimini yaşam koşullarına göre belirlemektedir. Yani o dönemde kadının örtünmesi koşulu bulunmamaktadır.

Kadın bir anlamda erkeğinin en büyük yardımcısıdır. Bu durumda erkekle eşit koşulları ve hakları paylaşması da doğaldır. "Bu çeşit halklarda kadın erkeğin en sadık yardımcısıdır. Kadın hayatının bütün tehlikelerini onunla paylaşırken erkekle eşit haklara sahip olmak zorundadır" (Ağoğlu, 1985: 54).

Bu olgu hukuk ve ekonomi alanlarına da yansımıştır. Hukuksal açıdan da kadın ve erkek eşit kabul edilmektedir. Kadınların mülk edinme özgürlükleri bulunmaktadır. Ayrıca vali, kale muhafızı ya da elçi olabilmektedir. Üretime katkıda bulunan kadın böylelikle ekonomik olarak da özgürdür.

Hukuksal ve ekonomik hakların yanı sıra kadınların siyasal hakları da bulunmaktadır. Buyrukların uygulanabilmesi için o buyruğun "Hakan ve Hatun buyuruyor ki" (Aba-

dan Unat, 1982: 74) sözleriyle başlaması gerekmektedir. Yani emirleri hakan ve karısının birlikte vermeleri, ortak bir karara varmaları istenmektedir. Böylelikle kadın yönetiminde de söz sahibi olabilmektedir.

Yani Türk kadını, o dönem uygarlıklarında çağdaşlarının bir çoğunun yaşayamadıkları bir özgürlük ortamında yaşamaktadır.

İslamiyet Sonrası

Erkeklerle birlikte omuz omuza savaşan, ülke yöneten, her alanda çalışma özgürlüğü bulunan Türk kadını için İslamiyet'in kabul edilmesi toplumsal yaşamda bir ilerlemeden çok gerileme olmuştur.

Anadolu'ya yerleşen Türkler 10. yüzyılda İslamiyet'i benimsemişlerdir. Ancak 14. yüzyıla kadar eski geleneklerini korumuşlardır. Bunun örneklerini Dede Korkut Hikayeleri'nde görmek olasıdır. Bu destanda yer alan kadınlar ata binmekte, ok atmakta, silah kullanmakta, savaşmakta, avlanmakta ve erkeklerle güreşmektedir. Kadının ana ve eş olarak toplumda önemli bir konumu bulunmaktadır.

"Türk kadınlığı, toplumda ön planda gelen yerini henüz muhafaza eder görünmektedir; henüz arka plana düşmemiş, ancak bir süs ve zevk aracı olarak yaşar bir eşya durumunda değildir" (Canbar, 1967: 96). Yani o dönemde Müslüman Türk kadını diğer Müslüman ülkelerdeki kadınlardan daha değişik bir konumdadır.

Ancak Arap ve İran geleneklerinin yaygınlaşmaya başlaması kadının toplum içindeki hak ve özgürlüklerini yavaş yavaş yitirmesine yol açmıştır. Türk aile düzeninde değişiklikler gözlemlenmeye başlamıştır. Selçuklu Devleti'nde bu olgu daha da belirgin bir biçimde duyumsanmıştır. Bu durumun

temel nedeni ise İslam dininin bir Arap ülkesinde doğmuş olmasıdır.

Müslümanlık ilk kez VII. yüzyılda Arap ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Bu ülkedeki kadınların durumu Orta Asya Türk kadınlarından çok farklıdır. (...) İslamiyet Arap ülkelerinde doğmuştur ve bir dereceye kadar onların gelenek ve göreneklerinin etkisi altında kalmıştır. İslam öncesi Arap ülkelerinde kadın, bir sürüden farksızdır. Bir erkek istediği sayıda kadınla evlenebilir; isterse onları öldürebilir, kız çocuklarını diri diri gömebilirdi (Doğramacı, 1997: 4).

Göçebelikten yerleşik düzene geçen Selçuklular'ın, eski çağlardan bu yana yerleşik bir kültürü olan "Arap kültürünün etkisi altına girmesi pek zor olmamıştır" (Erten, 1985: 73). Böylelikle İslam gelenekleri Türk toplumunda da benimsenmiştir. Kadınlar haklarından vazgeçmemek için verdikleri savaşta başarısızlığa uğramışlardır. "Temeli erkek üstünlüğüne dayanan İslam'da, kadının ne devlet içinde, ne de toplumda yeri vardır" (Saim, 1991: 123).

Selçuklu Devleti'nde kadının konumunun yavaş yavaş nasıl değişmeye başladığının örnekleri ünlü vezir Nizamülmülk'ün *Siyasetnamesi*'nde de yer almaktadır.

Böylelikle Selçuklu döneminde Türk kadını İslam koşullarının gerektirdiği yaşam biçimini benimsemek zorunda kalmıştır. Yani erkeğin üstünlüğünü ve egemenliğini kabul etmiş ve bir çok hakından yoksun bırakılmıştır.

İslamiyet'in erkeği kadına üstün kabul etmesinin nedenini ise ekonomik olarak açıklamak olasıdır. "Erkek, kadından üstündür, çünkü onu beslemekte ve ona kendi malından sarf etmektedir" (Altındal, 1991: 46).

Bu nedenle bu durumu yalnızca İslamiyet'in yarattığı bir olgu olarak algılamamak gerekmektedir. Gerçekte tüm dinlerde benzer özellikler görülmekte ve kadın erkek arasında ayırım yapıldığı bilinmektedir. "İslam, birçok başka din gibi otoriter bir din ve cinslerin doğasına ilişkin değişmez tanımlar yapıyor, kadın-erkek ilişkilerini belirli kalıplar içinde donduruyor; bunu böylece ortaya koymak gerekiyor" (İlyasoğlu, 1994: 12). İslamiyet'le birlikte kadının geri plana itilmesi İslam dininin ortaya çıktığı ülkenin toplumsal koşullarından da kaynaklanmıştır. Daha sonra Müslümanlığı benimseyen tüm toplumlarda yaygınlaşmıştır.

Osmanlı Dönemi

Selçuklu Devleti'nden sonra kurulan Osmanlı Devleti de doğal olarak İslam dinini benimsemiştir. Yani Osmanlı Devleti, İslam Hukuku Şeriyat ile yönetilmektedir. Bu yönetim biçiminde kadınlar ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilmektedir. "Şeriyat, kadınların erkeklere göre "doğal" olarak ikincil, aşağı konumda olduklarını varsayıyordu" (Berktay, 1994: 19).

Bu nedenle bu dönemde kadının konumu giderek daha da kötüleşmiştir. Din, kadınlar üzerinde baskıcı bir güç durumuna getirilmiştir. Türk kadını ilk kez bu dönemde başını örtmek zorunda kalmıştır.

Baş örtme zorunluluğu zamanla bütünüyle örtünme zorunluluğuna dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nde kadına vurulan asıl darbe ise harem uygulaması olmuştur. Yasalar da, erkeğin tümüne eşit davranmak koşuluyla çok kadınla evlenmesine olanak tanımıştır. Yüz yıllar boyunca tek eşlilik düzeninde yaşamış olan kadının böylelikle tüm özgürlükleri kısıtlanmıştır. "İmparatorluğun ilk döneminde mevcut olmayan harem Osmanlı döneminde Türk kadınının kişiliğine indi-

rilmiş en etkin darbe olmuştur. Günden güne eve kapanan dış dünya ile ilişkisi koparılan kadın gelişmemiş, geri kalmıştır" (Erten, 1985: 75).

Boşanma durumunda çocukların velayeti babanın üzerindedir. İslam hukukunda kadının mirastan payı, erkek kardeşin yarısı kadardır. Mirastan pay alabilmektedir ancak erkeklerin yarısı kadar paya sahiptir.

Osmanlı Dönemi'nde, çeşitli Padişahların zaman zaman kadınlara getirdiği kısıtlama ve yasakları kısaca saymak gerekirse şunlardır: Erkekler ile birlikte kayığa binmek, Eyüp'te kaymakçı dükkanına girmek, sokağa çıkmak, açık saçık giyinmek, mesire yerlerine gitmek...

Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma çabalarının sonucu olarak 19. yüzyılda ortaya çıkan Tanzimat hareketi Osmanlı kadını da yakından etkilemiştir. "Tanzimat'la birlikte başlayan çağdaşlaşma hareketi çerçevesinde Türk kadını, gerek düşünce alanında, gerek doğrudan doğruya siyasi ve toplumsal haklar yönünde ciddi adımlar atabilmiştir" (Kırkpınar, 1998: 14)

Bu dönemde eğitim, siyaset, hukuk, çalışma, din ve bilim alanlarında kadının neden ikinci planda kaldığı sorunu irdelenmeye başlanmıştır.

Tanzimat Dönemi aydınları toplumda yeni bir düzen sağlarken aile yaşamında da yeni bir düzen sağlamanın gerekliliğine inanmışlardır. Bu amaçla kadınların eğitimine büyük bir önem vermişlerdir. Tanzimat yanlılarına göre "Osmanlı'nın geri kalmışlığında, kadınların cehalete mahkum edilmeleri önemli bir etken" (Tekeli, 1992: 121) oluşturmaktadır.

Böylelikle Batı'nın özellikle de Fransa'nın etkisi ile yazın, sanat ve eğitim alanında yaşanan değişim kadınlarında eğitim görmesi gerekliliğini doğurmuştur. Kadının aile ve toplum içerisindeki konumu ilk kez bu dönemde sorgulanmaya başlanmıştır. Namık Kemal, Şinasi, Rezaizade Mahmut Ekrem gibi dönemin önemli yazarları yapıtlarında kadın sorunlarına değinmişlerdir. "Batı uygarlığının evrenselliğine dikkat çekenler özellikle edebiyat yapıtlarında, görücü usulü evlilik yapısını, çok karıllığı, cinsiyet ayrımını eleştirdiler, kadınların eğitim özgürlüğünü ve romantik aşkı savundular" (Göle, 1992:18).

Böylelikle Türk kadını ilk kez resmi eğitim görmeye başlamış, bunun sonucu olarak öğretmenlik yapma hakkını elde etmiş ve çalışma yaşamına kısmen de olsa adım atmıştır.

Ayrıca o dönemde basımcılığın Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygınlaşmaya başlaması ilk kadın dergilerinin de yayın yaşamına girmesini sağlamıştır. Yazınsal yapıtlarda geniş bir biçimde ele alınmaya başlanan kadınlarla ilgili düşünce ve görüşler gazetelerde ve dergilerde de yer almıştır.

Kadınlar, dernekler kurarak, gazete ve dergiler yayımlayarak edilgen konumlarından kurtulmaya çalışmışlar, bunda da bir ölçüde başarılı olmuşlardır.

Kadınların eğitim görmeye başlamaları, bilinçlenmelerini ve Avrupa'da yaygınlaşan kadın hareketlerini örnek almalarını sağlamıştır. Böylelikle kadınların özgürlük ve eşitlik savaşmaları başlamıştır. O dönemin aydın erkeklerinin kadınları bu savaşmada desteklediklerini de belirtmek gerekmektedir.

Yani Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hakları ilk kez Tanzimat Dönemi'nde ele alınmıştır. Kimi hukuk düzenlemeleri de yine bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemelerin sonucunda cariyelik ve kölelik kaldırılmıştır.

1847 yılında kız ve erkek çocuklara eşit miras hakkı tanıyan İrade-i Seniye'nin yayımlanmasının ardından 1856 yılında Osmanlı topraklarında kadınların köle ve cariye olarak alınıp satılmaları yasaklanmıştır.

1858 yılında yayınlanan 'Arazi Kanunnamesi'nde mirasın kız ve erkekler arasında eşit olarak paylaşılacağı hükmüne yer verilmiştir. Böylece kadınlar miras yoluyla mülkiyet hakkını kazanmıştır. Aynı yıl Kız Rüştüeleri açılmıştır.

1869 yılında kadınlara yönelik olarak 'Terakk-i Muhadderat' dergisi yayımlanmaya başlanmıştır. Kızların eğitime ilk kez yasal zorunluluk getiren 'Maarif-i Umumiye Nizamnamesi' ise 1869 yılında yayımlanmıştır.

1870 yılında ise kız öğretmen okulu 'Dar-ül Muallimat' açılmıştır... Evlilik sözleşmesinin resmi memur önünde yapılması, evlenme yaşının erkeklerde 18, kadınlarda 17 olması ve zorla evlendirmelerin geçersiz sayılmasını düzenleyen Hukuk-ı Aile Kararnamesi 1871'de çıkarılmıştır. 1876'da ise ilk anayasa olan Kanun-i Esasi ile kız ve erkekler için ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Giderek sosyal yaşamda daha çok yer almaya başlayan kadınlar, iş hayatına ilk olarak 1897 yılında 'ücretli işçi' olarak atılmıştır (ntvmsnbc, 2005).

Daha sonra başa geçen II. Abdülhamit ise büyük bir baskı rejimi uygulamıştır. Bu baskılı dönem 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilanı ile sona ermiştir. Bununla

birlikte kadın basını ilk filizlerini bu dönemde vermeye başlamıştır. Ancak diğer tüm dergiler gibi bu dergiler de sansür çerçevesinde izin verilen konulara değinebilmişlerdir.

Bu dönemde de kadınlarla ilgili çeşitli sorunlar yazınsal yapıtlarda ele alınmıştır. Bununla birlikte, bu dönemde kadının konumunun iyileştirilmek istenmesinin nedeni daha çok toplumsaldır. "İstenen kadının kendi onuru için bu sefil durumdan kurtulup yükselmesi değil, fakat ailenin, ulusun ve insanlığın ilerlemesi için artık bu sefalet durumuna düşmemesidir" (Caporal, 1999: 76).

Özellikle II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte ülkede yapısal değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bu dönem, yalnızca kadın sorunlarının değil daha bir çok sorun ve özgürlüğün tartışıldığı bir dönem olmuştur. Kişi hak ve özgürlükleri alanında demokratik gelişmeler yaşanmış, evlenmede ve boşanmada yeni düzenlemeler yapılmış, çok eşlilik olgusuna karşı bir takım önlemler alınmıştır

Toplumsal yaşamdaki tüm değişimler o güne dek toplum içerisinde yalnızca anne ve eş görevi üstlenmiş olan kadınların farklı taleplerde bulunmalarına yol açmıştır. Bu dönemde pek çok kadın dergilerde yazılar yazarak, dernekler kurarak kadınları bilinçlendirmeye yönelmişlerdir. O dönemde kadınlar kız rüştüyelerinde ya da öğretmen okullarında eğitim görmeye başlamışlardır. Böylelikle eğitim gören kadınların sayısı giderek artmıştır. Bu durumda kadınların hak ve talepleri de çoğalmaya başlamıştır.

Bu dönemde kadına karşı farklı konular benimsemiş olan üç değişik düşünce akımı egemendir. Bu akımlar İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük akımlarıdır.

İslamcılar için kadın (Caporal, 1999:84-85)

...devrimden bu yana kendini gösteren ve ailenin temel değerlerine zarar verme tehlikesini taşıyan tüm kötü ve olumsuz etkilere karşı korunmalıdır. Kadınlara mutlak özgürlük ve devlet işlerine karışma hakkı veren nice uygarlıklar karanlıklara gömülüp kaybolmuştur.

Batıcılara göre ise Türk kadını uzun zamandan beri dinsel kurumların baskısı altında ezilmektedir ve bu durumdan bir an önce kurtarılmalıdır.

Öncülüğünü Ziya Gökalp'in yaptığı Türkçülük akımı ise eski Türk boylarında olduğu gibi kadınla erkeğin eşit konumda olduğu bir toplumsal düzeni savunmaktadır.

Bu akımlar sayesinde kadın hak ve özgürlükleri bir çok tartışmaya konu olmuştur. Ancak kadın hakları ve kadının konumunun kadınlar tarafından tartışılmaya başlamasıyla birlikte kadınlar bir takım hak ve özgürlükler elde etmeye başlamışlardır. Bunda kadın dergi ve derneklerinin de etkin bir işlevi olmuştur.

Böylelikle Osmanlı topraklarında ilk feminizm hareketleri de filizlenmeye başlamıştır. O dönemde tüm düşünce akımları kadın-erkek eşitliğini desteklemişlerdir. Bir çok dergide de bu doğrultuda yayınlar yapılmıştır. Yayımlanan dergiler sayesinde kadınlar gerek kendilerini tanıma gerek Batılı kadınlar arasında giderek yaygınlaşmaya başlayan kadın hak ve özgürlükleri ile ilgili görüşleri öğrenme olanağı bulmuşlardır.

Basın, kadınların seslerini duyurabilmeleri için etkin bir araç olmuştur. 1880'li yıllardan başlayarak gazete sütunlarında düşünceler

rini dile getirmeye çalışan kadınlar kendilerine özgü dergiler çıkarmaya başlamışlardır. Bunlardan en önemlilerinden bir tanesi *Hanımlara Mahsus Gazete* isimli dergidir. Burada Fatma Aliye, Emine Seniye, Nigar Hanım, Makbule Leman, Farünnisa Hanım, Hamiyet Zehra, Keçecizade İkbâl gibi dönemin tanınmış kadınları yer almıştır.

1914 yılında ilk kadın üniversitesinin açılması da yine bir derginin *Kadınlar Dünyası Dergisi*'nin girişimiyle olmuştur.

Aynı zamanda kadınlara hukuk alanında da bir takım haklar sağlanmıştır. Buna göre "kadın istese nikah sırasında, ikinci bir kadınla evlenmeme konusunda kocasına şart koşabiliyor, aksi taktirde boşanma hakkı doğuyordu" (Kurnaz, 1997:147).

Kadınlar ilk kez 1913 yılında devlet memuru olarak çalışmaya başlamış, bunun ardından bir yıl sonra kadınlar, tüccar ve esnaf olarak da iş hayatına girmişlerdir. Kızlar için ilk yüksek öğretim kurumu, 1914 yılında 'İnas Darülfünunu' adı altında açılmış. Kadınlar bilim dünyasıyla ilk kez 1922 yılında tanışmıştır. Bu tarihte 7 cesur kız öğrenci, Tıp Fakültesine kayıt yaptırarak eğitime başlamıştır (ntvmsnbc, 2005).

Kadınların bu dönemde elde etmeye çalıştıkları haklar daha çok aile yaşamı ve toplumsal yaşamla ilgili olmuştur. Kadınların siyasal talepleri daha sonraki dönemlerde Cumhuriyet'in ilanından sonra dile getirilmeye başlanmıştır.

19. yüzyılın sonlarında yaşanan savaşlar (Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı gibi) da kadınların toplumsal yaşamda etkin olmalarını kolaylaştırmıştır. Böylelikle toplumsal yaşamda büyük değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Kadınlar, erkekler sa-

vaşta oldukları için çalışma yaşamına atılmak zorunda kalmışlardır.

Bu durum kadınların hak ve konumları sorununu daha da önem kazanmasına yol açmıştır.

Cumhuriyet Dönemi

Kurtuluş Savaşı sırasında, Türk kadını uzun yıllar boyunca eve kapatılmış, tüm özgürlükleri elinden alınmış olmasına karşın büyük bir özveriyle savaşımıştır. Gerektiğinde cepheye mermi taşımış, gerektiğinde yaralanan askerlerle ilgilenmiş ve erkeklere her konuda yardımcı olabilmek için elinden geleni yapmıştır. "Türk kadınları bu savaşa tüm benlikleriyle katıldılar. Onlar, ordunun yardımcı hizmetlerine katkıda bulunmakla yetinmediler, bununla sınırlı kalamazlardı, kalmamalıydılar. Sık sık, kavganın tam ortasında ve içinde yer aldılar" (Caporal, 1999:21).

Yine savaş durumu söz konusu olduğundan kadınlara çalışma yaşamında ve toplumu bilinçlendirme, direnişe çağırma konularında büyük sorumluluklar düşmüştür. Gördesli Makbule Hanım, Tayyar Rahmiye Hanım, Hatice Hanım, Fatma Seher Hanım, Nezaket Hanım gibi bir çok kadın savaşın doğrudan içinde yer alarak ulusal savaşıma katkıda bulunmuşlardır.

Bu dönemde kadınlar tarafından hazırlanan mitingler halkın bilinçlendirilmesi ve ulusal savaşın kazanılmasında son derece etkili olmuştur. Özellikle Halide Edip Adıvar hem yazdığı yazılar hem düzenlediği mitinglerle o dönemin önde gelen kadınları arasında yer almıştır. Ayrıca kadınlar kurulan derneklerde de etkinlik göstermişlerdir.

Savaş sonrasında, Mustafa Kemal Atatürk, gerçekleştirdiği toplumsal devrimlerle ka-

dınların toplum içinde iyi bir konum elde etmelerini sağlayan düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerden ilki kadınların giyimi ile ilgilidir. "Atatürk, kadının görsel imajıyla ilgili ilk devrimi kadının yüzünden peçeyi atarak gerçekleştirmiştir. İlk önce kendi eşi Latife Hanımın yüzündeki peçeyi atan önder, böylece Türk kadınına giysisi içinde özgürlük tanımıştır" (Savcı, 1973: 81). Böylelikle Türk kadını daha çağdaş bir görünüme kavuşturulmuştur.

Kadın haklarının temelini oluşturan en önemli düzenleme ise Medeni Kanunla getirilen yasal düzenlemelerdir. 1926 tarihli bu kanun ile çok eşli evlilik ortadan kaldırılmış ve her alanda kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır. Ayrıca resmi nikah zorunluluğu getirilmiştir. Böylelikle evlilikler devlet güvencesine alınmıştır. Bunların yanı sıra kadına da boşanma hakkı, velayet hakkı ve eşit miras hakkı tanınmıştır. Yani kadınlar yasal olarak özgürleştirilmişlerdir.

Kadınların en önemli sorunlarından olan doğum izni, ilk kez 1930 yılında düzenlenmiştir. Kız çocuklarına mesleki eğitim vermek amacıyla Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü 1933 yılında kurulmuştur. Kadınlara köylerde muhtar olma ve ihtiyaç meclisine seçilme hakları ise 1933 yılında Köy Kanunu'nda değişiklik yapılarak verilmiştir. Kadınlara siyasetin kapısı 1934'te yapılan Anayasa değişikliği ile seçme ve seçilme hakkı tanınmasıyla tam olarak açılmış ve ilk kadın milletvekilleri TBMM'de yerlerini almıştır. 8 Şubat 1935'de TBMM 5. Dönem seçimleri sonucunda 17 kadın milletvekili, ilk kez Meclis'e girmiş, 1936'da yürürlüğe giren İş Kanunu ile kadınların çalışma hayatına düzenleme getirilmiş. Bir yıl sonra da kadınların yeraltında ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması, ILO sözleşmesi ile yasaklanmıştır (ntvmsnbc, 2005).

Kadınlara toplumsal yaşamda tanınan özgürlüklerin yanı sıra siyasal yaşama da katılma hakkı tanınmıştır. Kadına seçme ve seçilme hakkı öncelikle Belediyeler Kanunu ile Belediye Seçimleri için verilmiştir.

Görüşmeler sırasında, 'Bu tasarının açık niteliklerinden ve inkılapçı hükümlerinden biri de Türk kadınının Türk erkeği ile zaten eşit olan şerefli hakkını belediye işlerinde de tamamıyla tayin etmesidir' diyen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya yeni haklardan söz etti: 'Kadınlarımızın yakın senelerde yasama meclislerinde de faziletli yerlerini alacaklarına şüphe yoktur' (Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, 2002: 159).

Gerçektende kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkının tanınmasından çok kısa bir süre sonra genel seçimlere katılma hakkı tanınmıştır. Böylelikle kadın erkek tüm vatandaşlar seçme ve seçilme konusunda yasal açıdan eşit konuma gelmişlerdir.

"3 Nisan 1930'da Belediyelere seçme ve seçilme olanağına kavuşmuş. 1934 yılı Aralık ayında ise Büyük Millet Meclisine üye olma ve genel seçimlere katılma hakkını elde etmiştir" (Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, 2002: 141). Böylelikle Türk kadını, Atatürk sayesinde bir çok Batı ülkesinden daha önce siyasal yaşama katılma hakkını elde etmiştir. 1935 Genel Seçimleri'nde ilk kadın milletvekilleri Meclis'te erkeklerle birlikte yerlerini almışlardır. Bu seçim sonucunda 18 kadın milletvekili Türkiye Büyük millet Meclisine girmeye hak kazanmıştır. Ancak ne yazık ki ilerleyen yıllarda yeniden bu sayıya ulaşamamıştır.

Eğitim alanında da kadının erkekle eşit olması gerektiği vurgulanmıştır. Kadına eğitim özgürlüğü sağlanmıştır. Kız çocuklarının

okula gönderilmemesi gerektiği düşüncesi ortadan kaldırılmıştır.

Böylelikle toplumsal her alanda kadınla erkek eşit konuma getirilmiştir. "Kadınlar erkeklerin malı, mülkü ya da eğlencesi değil, onlar gibi akıl ve zekalarıyla topluma katkıları olabilecek insanlardır" (Durakbaşı, 1988: 167-169) görüşü yaygınlaşmıştır.

Kadının toplum içinde üretken bir biçimde çalışmaya başlaması ekonomik özgürlüğünü de elde etmesini sağlamıştır. Gerçekte Türk kadını tarihin her evresinde üretken olmuştur. Anadolu'da tarlalarda çalışanlar çoğunlukla kadınlardır. Ancak bu iş karşılığında ücret almamaktadırlar.

1934 yılında yayın yaşamına başlayan Cumhuriyet Kadını Dergisi'nin ilk sayısında yer alan tanıtım yazısı Cumhuriyet dönemi kadınının niteliklerini de iyi bir biçimde özetlemektedir (Davaz Mardin, 1998: 15-16):

Cumhuriyet devrinde yaşayan kadın bir cepheli kadın değildir. Bütün manası ile iş hayatında olduğu kadar eğlenceli cemiyet hayatında da kendisini gösteren kadındır. Fikir kadını olduğu kadar süs kadınıdır. Cumhuriyet kadını fikir mücadelelerine, edebiyat hareketlerine, spora, ve aynı zamanda ev kadınlığına, anneliğine ve zevceliğine merbut mükemmel kadındır.

Bu tanımlamadan da anlaşılabilceği gibi Cumhuriyet kadını özel yaşamında olduğu kadar toplumsal yaşamda da başarılı, kendi iç dünyası ile olduğu kadar dış dünya ile de barışık kadındır.

1949 yılında kadınlara tanınan hakları korumak, kadınların kültür alanında yükselmelerini sağlamak amacıyla Türk Kadın Birliği kurulmuştur.

1930-1950 yılları arasında Türk Basını'nda kadını toplumsal yaşama katılması için destekleyen yayınlar yapılmıştır. Ancak zaman içinde kadın, basın tarafından yalnızca cinsel bir nesne olarak algılanmıştır.

Sağlık Bakanlığı bünyesinde ana çocuk sağlığı hizmetleri verilmesine 1952 yılında başlanırken, gebeliği önleyici araçların satış ve dağıtımının serbest bırakılmasını ve tıbbi zorunluluk halinde kürtaj hakkı tanınmasını düzenleyen 'Nüfus Planlaması Hakkında Kanun' 1965 yılında çıkarılmıştır. Eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliğini sağlayan ILO sözleşmesi 1966 yılında onaylanmıştır. (ntvmsnbc, 2005)

Cumhuriyet döneminde kadına her türlü hak ve özgürlük tanınmış olmasına karşın bugün halen kadınlarımız ezilmekte ve savaşım vermek zorunda kalmaktadırlar. Prof. Dr. Bahri Savcı'ya göre bunun nedeni çok açıktır (Cankat, 1997: 7):

Türkiye, hala, din sömürücülüğünün, sosyo-politik ve kültürel eskil (arkaik) dogmalarının baskısı altındadır; düşünmek, düşüncelerini demokratik yollarla eyleme geçirmek için, bu yeryüzünün bütün sorunlarını, us bilim, bilimsel mantık ölçütleriyle gözden geçirmek-eleştirmek-eyleme vurmak algısından yoksunluk içindedir.

Ülkemizde kadın hareketlerinin etkinlik kazanmaya başladığı dönem 1960-1970'li dönemler olmuştur.

İlk kadın bakan Türkan Akyol, 1971 yılında göreve atanmıştır. Yasal değişikliklerle, 10 haftaya kadar olan gebeliklerin kürtajla sona erdirilmesi ve gönüllü cerrahi sterilizasyon yöntemlerine izin verilirken, kürtaj için evli kadınlara

kocadan izin alma koşulu getirilmiştir. Türkiye, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini 1985 yılında imzalanmıştır. Sözleşme bir yıl sonra yürürlüğe girmiştir. 1985 yılında '5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kadın konusu, ilk kez bir sektör olarak yer almıştır ve bu konuda politikalar belirlenmiştir (ntvmsnbc, 2005).

1980'li yıllarda, siyasal koşulların da etkisiyle kadın hareketleri daha da büyük bir hız kazanmıştır. Bunun en önemli etkenlerini Kili şöyle belirlemektedir: "...1980'li yıllarda, 1982 Anayasasının da desteğiyle Türk toplumunda dinin etkinliğinin artması, İslamcı hareketleri destekleyen kadınların varlığı ister istemez modernleşme, çağdaşlaşma ve kadın hakları konularını ağırlıklı bir biçimde gündeme getirmiştir" (1996:15).

Bunun sonucu olarak kadın sorunlarını kadınlar kendileri ele almaya ve çözümlenmeye çalışmaya başlamışlardır. Bu bakış açısı yayın organlarında da kendini göstermiştir. Böylelikle kadın sorunlarına duyarlılık artmıştır. Aynı zamanda sorunların hakları elde etmekle çözümlenemeyeceği bunları yaşama geçirmenin önemi ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde, gerek yazdığı yazılar gerek çıkardığı dergilerle, kadın hak ve özgürlüklerinin en önemli savunucularından biri Duygu Asena olmuştur. Yazar yapıtlarında, kadının toplumsal yaşamda ve aile yaşamında ikincil konumuna karşı çıkmakta ve kadınları bu duruma tepki göstermeye çağırmaktadır. Ayrıca kadının cinsel tabuları yıkması gerekliliği üzerinde de durmaktadır.

Yani ülkemizde kadınlar günümüzde de savaşım vermek zorundadır. Özellikle de

meslek yaşamında artık bir yer edinen kadın bu yerini koruma çabası içerisinde. Kadının yerinin evi olduğu geleneksel görüşü yerini kadınların da erkekler kadar başarılı olduğu bir toplumsal yaşama bırakmıştır. Ancak günümüzde kadın halen evin ve çocukların bakımından sorumlu kişi olarak kabul edilmektedir.

Günümüz toplumunda kadınlar hem iş yaşamında hem aile yaşamında savaşım vermek zorunda kalmaktadır. Bu durum yalnızca ülkemize özgü bir durum değildir. Ancak ülkemizde eğitim düzeyinin tüm çabalara karşın son derece düşük olması kadınların erkek egemen düşüncüyü benimsemelerini kolaylaştırmaktadır.

“Türk kültürü, erkek egemenliğini meşrulaştırarak ataerkil değerleri yücelten ve kadınları ‘kendi yerlerinde’ tutan cinsel işbölümünü sorgulamasız benimseyen bir kültürdür ve kolayca tahmin edilebileceği gibi ‘kadınların yeri’, kadınların kendileri tarafından belirlenmiş değildir” (Berktay, 1994: 26). Ülkemizde kadınlar gelenek, görenek ve dinin baskısıyla, eğitimsizlik nedeniyle erkek egemen toplumun belirlediği sınırlar içerisinde yaşamaktadır. Evleninceye kadar babasının, evlendikten sonra kocasının egemenliği altında yaşayan kadın kendi kararlarını almaktan yoksun bırakılmaktadır.

Günümüzde Türk kadını yasal olarak bir çok hak ve özgürlüğe kavuşmuş bulunmaktadır. Ancak gerçekleştirilmesi gereken en önemli kadın hareketi, bu hak ve özgürlüklerin toplumda yaygınlaştırılmasını sağlamaktır. Gerek kadınların, gerek erkeklerin bu hak ve özgürlüklerden yararlanabilecekleri bir bilinç düzeyine ulaşacakları bir ortam yaratmaktır.

Bununla birlikte Cumhuriyet kadını, bölgeler ve kültürler arasındaki farklılıklara ve yaşanan yoğun çelişiklere rağmen, önceki dönemlerden kıyaslanamayacak ölçüde farklıdır. Bu farklılık, yalnızca kadının dış görünüşünde değil, toplumsal statüsünde, kültürel yapısında, kişilik tanımlamasında tanınan çok yönlü bir farklılıktır. Bu değişimler hiç kuşku yok ki, ülkede yaşanmış olan ekonomik, toplumsal, kültürel alandaki yoğun değişimlerle paralellik göstermektedir (Kırkpınar, 1998:15).

Oysa bir çok ülkenin aksine Türk kadınları seçme ve seçilme hakkı çok erken bir tarihte tanınmıştır. Bunun doğal sonucu olarak günümüzde kadınların siyasal yaşamda daha etkin bir biçimde yer almaları beklenmektedir.

Bununla birlikte Türk kadınının siyasete katılımı son derece düşük orandadır. Bir çok ülkede kadınlar siyasete Türk kadınlarından geç atılmış olmalarına karşın bu alanda gerekli düzeye ulaşmıştır.

Ancak günümüzde kadınların içinde bulunduğu bu karmaşık konumu toplumsal karmaşadan ayırmak olası değildir. Günümüzde ülkemiz son derece karmaşık bir toplumsal yapı sunmaktadır. Bu yapı içerisinde kadının konumunun bu denli belirsiz olması da oldukça doğaldır. Varolan çeşitli kültür gruplarının her birinin kadına yaklaşımı farklıdır. Bu kültür gruplarından en önemli üç tanesi şunlardır: Geleneksel değerlere önem veren kırsal kesim, batılı çağdaş değerleri benimsemiş kentsel kesim, değer çatışması yaşayan, geleneksel değerlerden kurtulamamış, çağdaş değerleri tam anlamıyla benimseyememiş yeni kentli kesim.

Kırsal kesimde 'kadının toplumsal konumu genellikle aşağılardadır', kentsel kesimde 'kadınlar hem aile içerisinde, hem tek başlarına daha özgürdürler ve erkeklerle daha eşit bir statüye doğru adım atmışlardır', yeni kentli kesimde ise kadınlar, kırsal kesimi aratmayacak denli katı bir aile ve toplum baskısıyla çevrelenmiştir. Bu yüzden değer çatışmaları, çelişkiler ve kopmalar en dramatik boyutlarına bu kesimde ulaşır (Tekeli, 1990:11).

Çeşitli kesimlerin varlığı ve bu kesimlerin her birinde kadınların konumunun farklı algılanması Türk kadınına özgü genel bir kimlik tanımlamasını yapmayı güçleştirmektedir.

1989 yılında kadınlara da kaymakamlık yolu açılmıştır. Kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan Medeni Kanun'un 159. maddesi, Anayasa Mahkemesi'nce 1990 tarihinde iptal edilmiştir.. Tecavüz mağdurunun hayat kadını olması halinde cezanın indirilmesini öngören Türk Ceza Kanunu'nun 438. maddesi, TBMM tarafından 1990 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. İlk Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi, 14 Nisan 1990 yılında açılmıştır. Şiddete uğrayan kadınlara ve çocuklara destek hizmeti vermek üzere ilk kadın konukları, 1990 yılında açılmaya başlanmıştır. 2000 yılı itibarıyla bu sayı, yediye yükselirken kapasiteleri 170'e ulaşmıştır. 1990 yılında "Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı" kurulmuştur. Yerel yönetimler özellikle şiddete uğrayan kadınlara yönelik hizmet vermeye başlarken, Türkiye'de ilk kadın sığınma evi, Bakırköy Belediyesi tarafından 1990 yılında açılmıştır (ntvmsnbc., 2005).

Toplumsal ve siyasal yaşamda tüm bu sayılan girişimler gerçekleştirilirken, yasal düzenlemeler yapılırken günümüz Tür-

kiye'sinde halen töre cinayetine kurban giden, erkek arkadaşı var diye öldürülen kadınlar bulunmaktadır. Eğitim alanında ise bir kesim hala kız çocuklarına okula göndermek istememekte ve bu nedenle "Baba Beni Okula" gönder diye oldukça yararlı ve gerekli olmasına karşın bir o kadar da düşündürücü bir kampanya düzenlenmesi gerekmiştir.

Sayısal olarak günümüz Türk kadınları ile ilgili verilere bakmak gerekir ise; Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre Türkiye'de çalışabilir durumdaki kadınların yalnızca yüzde 25'i işgücüne katılmaktadır. Bu oran 1990'larda yüzde 34'tür. İstihdam edilen toplam 5 bin 712 kadının ise yüzde 71.4'ü kayıt dışı olarak faaliyet göstermektedir.

Birleşmiş Milletler'in 2004 İnsani Kalkınma Raporu'na göre, ilk, orta ve yüksek eğitimde kız çocuklarının okullaşma oranı yüzde 68'dir. Türkiye, bu oranla dünyada 110. sıradadır. Okuma yazma bilmeyen kadın nüfusu ise 5.5. milyon civarındadır.

Türk kadınının siyasetteki yeri de çok iç açıcı değil. Türkiye'de kadınlar Avrupalı hemcinslerinin 1960'larda ulaştığı seçme ve seçilme hakkını 1934'te elde etse de parlamentoda temsil açısından hala çok gerilerde yer almaktadırlar.

3 Kasım seçimlerinin ardından TBMM'ye giren kadın milletvekili sayısı 24, oranı ise yüzde 4.4'dür. Kadınlar yerel yönetimlerde ise yüzde 0.46 oranında temsil edilmişlerdir.

Parlamentodaki temsiliyet oranı açısından bakıldığında Türkiye Avrupa Birliği ortalaması olan yüzde 19'un çok gerisinde yer almaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sonuç olarak günümüzün çağdaş toplumlarından biri olan Fransa'da kadınlar bir çok haklarını yasal olarak elde etmiş olmalarına karşın halen toplumsal konumları için savaşım vermektedirler. Buradan yola çıkarak günümüzde artık kadın sorunsalının toplumsal bir konu olmaktan çok evrensel bir konu olduğunu söylemek olasıdır.

Tüm toplumlarda kadınların verdiği savaşımın aynı olduğu görülmektedir. Bu toplumlar ilerlemiş toplumlar olsa da kadın her zaman erkek egemen toplum düzeniyle mücadele etmek durumunda kalmaktadır.

Bizim inceleme alanımızı oluşturan Fransız toplumunda da kadınlar özellikle mesleki alanlarda erkeklerle eşit konumda olmayıp

kadınlara 'özgü işler' denen alanlarda istihdam edilmektedir.

Oysa Fransa hakkındaki en önemli inanış her türlü toplumsal özgürlüğün sağlanmış olduğu bir ülke olmasıdır. Kadınlar Fransa'da da pek çok çağdaş ülkede ve ülkemizde olduğu gibi yasal olarak her türlü özgürlüğe sahip görünmektedirler. Ancak Fransa'da da hala kadınların erkeklerden az maaş aldığı, kadın işsiz oranının erkek işsizlerden fazla olduğu, siyasi yaşamda kadınların yeterince temsil edilmediği olgusundan söz edilmektedir.

Bu açıdan günümüzde de kadın hareketleri son derece önemli bir nitelik taşımaktadır. Toplumsal eşitliğin sağlanması için kadınların her alanda daha etkin işlev üstlenmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Abadan, U. N. (1982). *Türk Toplumunda Kadın*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1991). *İslamiyet'te Kadın*, Hasan Ali Ediz (Çeviren). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Altındal, A. (1991). *Türkiye'de Kadın*. İstanbul :Anahtar Kitaplar Yayınevi, 5. Basım.
- Anabritanica Genel Kültür Ansiklopedisi (1989). İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş, Cilt 8.
- Arat, N. (1997). *Susmayan Yazılar Eğitim, Laiklik, Kadın ve Siyaset Üzerine*. İstanbul: Say Yayınları.
- Arkan, T. (1981). *Kadın-Erkek Eşitliği Sorunu*. Ankara: A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Atabek, E. (1989). *Kışkırtılmış Erkeklik Bastırılmış Kadınlık*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Barroux, R. (2004). Selon la Dares, l'emploi féminin progresse, mais il reste cantonné aux professions du tertiaire. *Le Monde Gazetesi*. 12 Ağustos 2004.
- Bendoson, N. *Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları*. Şirin Tekeli (Çeviren). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (1994). Türkiye'de Kadın Hareketi Tarihsel Bir Deneyim. *Kadın Hareketinin Kurumlaşması*. İstanbul: Metis Yayınları .
- Canbar, M. (1967). *Dede Korkut Oğuznamelerinde Kadının Sosyal Durumu*. Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları 1953-1964, Ankara: Ay Yıldız Matbaası .
- Cankat, F. (1997). *Atatürkçü Düşünce Işığında Kadın*. İstanbul: Cenkler.
- Caporal, B. (1999). *Kemalizmde Ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I*. Ercan Eyüboğlu (Çeviren). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*,(2002), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Cilt 1.
- Çakır, S. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, İstanbul.
- Çakır, S. (1995). Türkiye'de Kadın Tarihi Yazmak?. *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Yayına Hazırlayanlar: Serpil Çakır - Necla Algökçe, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Davaz-Mardin, A. (1998). *Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası: 1928-1996 Hanımlar Alemi'nden Roza'ya*, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayını.
- De Beauvoir, S. (1962). *Kadın Nedir*. Orhan Suda (Çeviren). İstanbul: Düşün Yayınevi.
- De Beauvoir, S. (1971). *Kadın*. Bertan Onaran (Çeviren) . İstanbul: Payel Yayınevi.
- De Beauvoir, S. (1980). *Kadın Genç Kızlık Çağı*. Bertan Onaran (Çeviren). İstanbul: Payel Yayınevi.
- De Beauvoir, S. ve Schwarzer, A. (1996). *Ben Bir Feministim*, İstanbul: Pazartesi Kitapları.
- Dizier, A. (1992). Fransa'da Kadın Araştırmaları. *Kadınların Belleği*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Doğramacı, E. (1997). *Türkiye'de Kadının Dünü Bugünü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Durakbaşı, A. (1988). Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu. *Tarih ve Toplum*. Mart 1988, sayı 51.
- Erten, Ö. (1985). *Yüzyılımızda Kadın ve Kadınlarımız*, İstanbul: Çağla Matbaası.
- Gökalp, Z. (1970). *Türkçülüğün Esasları*, Hazırlayan: Mehmet Kaplan , İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Göle, N. (1992). *Modern Mahrem*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Haase-Dubose, D. (02.02.2007). *Le féminisme en France, en Inde et en Russie*, <http://multitudes.samizdat.net>, 2004.
- Harding, S. (1995). Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?. *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. Hazırlayanlar: Serpil Çakır - Necla Algökçe, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- İlyasoğlu, A. (1994). *Örtülü Kimlik*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kılı, S. (1996). Modernleşme ve Kadın. *Türkiye'de Kadın Olmak*. Hazırlayan: Necla Arat, İstanbul: Say Yayınları.
- Kırkpınar, L. (1998). Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın. *75 Yılda Kadımlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1997). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Michel, André (1993). *Feminizm*, Şirin Tekeli(Çeviren). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Petit Robert Dictionnaire De La Langue Française (1990). Paris: Robert Yayınları.
- Saim, H. (1991). *Kadın Kendini Arıyor*, İstanbul: Venüs Yayınları.
- Savcı, K. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını*, Ankara: Cihan Matbaası.
- Segal, L. (1990). *Gelecek Kadın Mı?*, İstanbul: Afa Yayınları.
- Sirkis, L. (1994). Özerk Kadın Hareketi Ve Kurumlar Son On Yıl İçinde Fransa'daki Karşılıklı Etkileşimler. *Kadın Hareketinin Kurumlaşması*. Meral Akkent (Çeviren). İstanbul: Metis Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1990). 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar. *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın*. Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1992). Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi. *Kadınların Belleği*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Thébaud, F. (2005). Büyük Savaş ve Cinsel Bölünmenin Zaferi. *Kadınların Tarihi*. Ahmet Fethi(Çeviren). İstanbul: Türkiye İşbankası Yayınları, Cilt 5.
- Türkçe Sözlük (1992). İstanbul: Milliyet Yayınları, Cilt 1.
- Yanarocak, S. (1998). *Biz Kadımlar*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.

Yasmin, E. (2005). 1970'lerin Feminizmleri. *Kadınlarm Tarihi* Ahmet Fethi (Çeviren). İstanbul: Thévenon, www.france.diplomatie.fr
Türkiye İşbankası Yayınları, Cilt 5.
Türkiye'de Kadın Gerçeği. *Yeni Yüzyıl Gazetesi*. 22 Aralık 1997.
----- Fransız Kadını. *Kadın Gazetesi*. 3 Mayıs 1947.
<http://pedagogie.ac-toulouse.fr>, 17.04.2006.
http://www.euowrc.org/01.euowrc/06.euowrc_fr/france/13france_ewrc.htm.
<http://www.insee.fr>, 05.02.2006.
<http://www.ntvmsnbc.com/news/312773.asp>, 08.03.2005.
www.an2000.fr, 31.01, 2006.
www.france.diplomatie.fr/label_france/France/DOSSIER/femmes/03travail.html,
02.03.2006.
www.wikipedia.org, 2006